

Ε Ψ Α Λ ✱

ΣΥΝΟΠΤΙΚΕ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ

συνοπτική

συνοπτική

Ψ ʹ Ƨ 𐀀 ʔ

ΗΙΣΤΟΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ιστορία

ιστορία

≡

Α

Υ

Υ

✱

ʋ

+

𐀀

ΤΕΣ

ΗΕΛΛΕΝΙΚΕΣ

ΓΛΟΣΣΕΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΗΣ

της

έλληνικῆς

γλώσσας

της

ελληνικής

γλώσσας

με εισαγωγή στην

ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία

Πρωτο-ελληνική

Πρωτο-ελληνική (ΠΕ) ονομάζεται ή προδιαλεκτική περίοδος της ελληνικής γλώσσας. Οί "Έλληνες, κατά την κρατούσα άποψι, αφού αποσπάσθηκαν από τους λοιπούς ΙΕ συνέζησαν για πολύ (πιθανώς κατά την περίοδο 3000 - 2000 π.Χ., αλλά όπωσδήποτε πρό του 2000) κάπου στις ούγγρικες πεδιάδες και διαμόρφωσαν την πρώτη ελληνική γλώσσα, την *Πρωτο-ελληνική* η *Προϊστορική Κοινή* η *Προδιαλεκτική Έλληνική*.

Μια σειρά από νόμους, που λειτούργησαν μετά την απόσπασι της Έλληνικής από τις λοιπές ΙΕ γλώσσες, δημιούργησαν τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την Πρωτο-ελληνική και την διαφοροποιούν από την ΙΕ. Τα στοιχεία αυτά είναι φωνολογικά, μορφολογικά, σημασιολογικά και συντακτικά. Ός πρωτο-ελληνικά χαρακτηρίζονται γενικώς τα *ύπερδιαλεκτικά* στοιχεία της Έλληνικής.

Οί κυριότερες φωνολογικές μεταβολές, που διακρίνουν την Πρωτο-ελληνική από την Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή, είναι κυρίως οί εξής:

(i) Το ΙΕ θ αντιπροσωπεύεται στην ΠΕ ως *ǵ*, αλλά και ως *ε* και *ο*, όταν αποτελή εξασθενωμένη βαθμίδα αρχικών μακροφώνων ριζών σε *η* και *ω* αντιστοίχως:

	*θ > ǵ	*pǵtér > πατήρ
*ǵ:	*θ > ǵ	*stǵ- (> ἵ-στᾱ-μι): *stǵ- > στᾱ-τός, στᾱ-σις [λατ. stātus, σανσκρι. sthitah]
*ē:	*θ > ē	*dhē- (> τί-θη-μι): *dhǵ- > θε-τός [σανσκρι. dhi-tah]
*ō:	*θ > ō	*dō- (> δί-δω-μι): *dǵ- > δο-τός [λατ. dā-tus, σανσκρι. á-di-ta]

(ii) Το *y της ΙΕ εξελίχθηκε στην ΠΕ κατά περίπτωσι ως εξής:

α) Στην αρχή λέξεως πρό φωνήεντος έγινε δασύ (h) η αναπτύχθηκε πρό του y ένας φθόγγος d (*y*), όλο δέ το σύμπλεγμα dy εξελίχθηκε τελικά φωνητικώς σε dz (ζ):

*y- > h- *yek^wǵt > ήπαρ [σανσκρι. yakṛt, λατ. jecur]

*y- > ^dy- > dz- (ζ) *yugom > ζυγόν [λατ. jugum, σανσκρι. yugam, χεττ. yukan, γοτθ. yuk]

β) Μεταξύ φωνηέντων ετράπη σε δασύ και μετά σιγήθηκε:

*-y- > *-h- > -Ø- *treyes > *trehes > τρεῖς [λατ. trēs, σανσκρι. trayas]

γ) Το y μαζί με διάφορα σύμφωνα κατέληξε σε διάφορα συμπλέγματα, όπως λ.χ. τα dy και gy που εξελίχθηκαν φωνητικώς σε dz (ζ):

*dy > dz (ζ) *Dyeus > *Ζηυς > Ζεύς [σανσκρι. Dyāuḥ]

*ped-yos > πεζός [*ped- > πεδ-, ποδ-, λατ. ped-is, σανσκρι. pad]

*od-yo > ὄζω [λατ. od-or, *οδ-μη > ὁσμή, ὁδωδα]

*gy > dz (ζ) *φuy-ǵ > φύζα [φuy-ή, φευγ-ω]

*wreg-yo > *Fρεζω > ῥέζω [πβ. werg- > Fέργ-ον, με μετάθεσι τοῦ r τῆς ρίζας]

*meg-yōn > μέζων (ιων.) [μείζων (αττ.) αναλογικῶς πρὸς τα χείρων, ἀμείνων κ.λπ.]

(iii) Το IE *w αντιπροσωπεύεται στην Ἑλληνική είτε ὡς σύμφωνο (F) είτε ὡς φωνήεν (u):

*w > F *woikos > (F)οἶκος [μυκ. wo-i-ko, δωρ. Foίκος, λατ. vīcus, σανσκρι. veśa-]

*werǵom > Fέργον [αγγλ. work, γερμ. Werk]

*srew- > ῥέFω [σανσκρι. sraw-ati· στον τύπο βεύσομαι το w -πρὸ συμφώνου- εμφανίζεται ὡς φωνήεν]

*newos > νέFος [μυκ. ne-wo, λατ. novus, σανσκρι. navaḥ]

Το F μεταξύ φωνηέντων σιγήθηκε πολύ νωρίς στην Ἑλληνική, ιδίως στην ιωνική - αττική διάλεκτο (ρόFος > ρούς, ῥέFω > ῥέω). Στην Δωρική διατηρήθηκε μέχρι και τὼν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

(iv) Το *ǵ αντιπροσωπεύεται στην ΠΕ ὡς ǵ̥ και ἄλ:

*ǵ > αλ *g^wǵ- > βαλ- (ἐβαλον) [Ἡ ρίζα *g^wǵ- εἶναι μηδενισμένη βαθ-μίδα τῆς ρίζας *g^wel- (βέλος)]

*mǵdu- > ἀ-μαλδόνω [σανσκρι. mǵdu, λατ. *mold-wis > mollis]

*ǵ > λα *mǵd- > βλαδ-αρός (< *μβλαδ-αρός < *μλαδ-αρός), βλάκς (βλάξ) (< *μβλα- < *μλā-· μαλακός)

Το *ǵ αντιπροσωπεύεται στην ΠΕ ὡς ἄρ και ὡς ρǵ:

*ǵ > αρ *kǵd > καρδ-ία (και ὁμηρ. κραδ-ίη) [λατ. cor, λιθ. širdis, αγγλ. heart, γερμ. Herz]

*ǵ > ρα *dǵk > δρακ- (ἐ-δρακ-ον, δράκ-ων: ὑπό-δρα, δέρκ-ομαι, δέ-δορκ-α)

Το η αποδίδεται ὡς ἄ η ἄν:

*η > α/αν *η- (στερητ.) > ἀ-/άν- [λατ. in-, σανσκρι. a-, γερμ. un-]

*ḡ-gnō-tus [ἄ-γνω-(σ)-τος, λατ. i-gnotus, σανσκρ. a-jñātas, γοτθ. un-kunþs, αγγλ. un-known]

*κτḡ- > κτα- (κτά-μεναι, ἔ-κτα-το) / κταν- (ἔ-κταν-ον: *κτεν-γω > κτείνω, κτόνος)

Το *ḡ αποδίδεται ως ḃ η ḥμ:

*ḡ > a *dḡ- > δά-πεδον (: δέμ-ω, δόμ-ος)

*sem- > *smḡ- > α- : ḃ-(παξ) [πβ. και *sems > *hems > *hens > εἷς]

*ḡ > αμ *tḡ > ἔ-ταμ-ον (: τέμ-νω, τομ-ή)

(v) Στην ΠΕ τα ηχηρά δασέα (*bh, *dh, *gh) ετράπησαν σε ἄηχα δασέα (ph, th, kh). (Στην Λατινική σε f, f, h, στην Γερμανική σε b, d, g, στην Σανσκριτική σε bh, dh, gh).

*bhrātēr- «αδελφός» > phrātēr (φράτηρ), σανσκρ. bhrātā, λατ. frāter, γοτθ. bróþar.

*bhendh- «δένω, συνδέω» > *phenth-erós > *φενθ-ερος > πενθερός, σανσκρ. bānduh, λατ. of-fend-ix, γοτθ. bind-an.

(Το πενθερός -αντί του *πενθέρος που θα απαιτούσε ο νόμος του WHEELER, κατά τον οποίο τα οξύτονα καθίστανται παροξύτονα εφόσον οι τρεις τελευταίες συλλαβές απαρτίζουν μετρικό δάκτυλο- τονίζεται κατά το ἔκυρός. Το δὲ ἔκυρός τονίζεται αναλογικῶς προς το ἔκυρά, ΙΕ *swekrū).

(vi) Το *s στην αρχή λέξεως στην ΠΕ δασύνθηκε. Το ίδιο συνέβη και στο μέσο της λέξεως, όπου ὅμως ἀκολούθησε σίγησι τοῦ δασέος:

*s- > h- *septḡ > hepta (ἑπτά)

*seghō > hekhō (*heχω) > ἔχω (νόμος τοῦ GRASSMANN), ἀλλὰ μέλλ. ἔξω (heksō).

*s- > -h- > -Ø- *genesos > *γενεσος > *γενεθος > *γενεος > γένους (σανσκρ. jānasas, λατ. generis).

(vii) Οἱ χειλοῦπερωικοὶ φθόγγοι τῆς ΙΕ ἐμφανίζονται στην ΠΕ ἀναλόγως τοῦ περιβάλλοντος ὡς ἑξῆς:

Ὁ ἄηχος κλειστός χειλοῦπερωικός φθόγγος *k^w (που δηλώνεται συχνά καὶ ὡς k^u ἢ q^u) ἀντιπροσωπεύεται ὡς p (π) πρὸ των φωνηέντων a καὶ o, ὡς t (τ) πρὸ των e, i καὶ ὡς k (κ) πρὸ ἢ μετὰ το u (υ). Ὁ ηχηρὸς κλειστός χειλοῦπερωικός φθόγγος *g^w ὡς b (β) πρὸ των a, o, ὡς d (δ) πρὸ των e, i καὶ ὡς g (γ) πρὸ του u (υ). Τέλος ὁ ηχηρὸς δασύς χειλοῦπερωικός φθόγγος *g^wh ὡς ph (φ) πρὸ των a, o, ὡς th (θ) πρὸ των e, i καὶ ὡς kh (χ) πρὸ του u.

Σχηματικώς:

$$*k^w \rightarrow \begin{bmatrix} p \\ t \\ k \end{bmatrix} / - \begin{bmatrix} a, o \\ e, i \\ u \end{bmatrix}$$

$$*g^w \rightarrow \begin{bmatrix} b \\ d \\ g \end{bmatrix} / - \begin{bmatrix} a, o \\ e, i \\ u \end{bmatrix}$$

$$*g^wh \rightarrow \begin{bmatrix} ph \\ th \\ kh \end{bmatrix} / - \begin{bmatrix} a, o \\ e, i \\ u \end{bmatrix}$$

Στην Μυκηναϊκή Ἑλληνική έχουμε παραδείγματα διατηρήσεως τῶν χειλοῦπερωικῶν φθόγγων. Στην Λατινική οἱ χειλοῦπερωικοὶ φθόγγοι ἔχουν διατηρηθῇ πρὸ τῶν a, e, o καὶ i (qua, que, quo, quis), ἐνῶ πρὸ τοῦ u καὶ πρὸ συμφῶνων ἐτράπησαν σε ἀπλοὺς ὑπερωικοὺς (cuius < *k^wuius, *relik^wtos > relictus). Στην Σανσκριτική εμφανίζονται ὡς ὑπερωικοὶ (k) πρὸ τῶν a καὶ o καὶ ὡς ουρανικοὶ (c) πρὸ τῶν e, i καὶ y. Αὐτοῦσιοι ἡ παρηλλαγμένοι οἱ χειλοῦπερωικοὶ φθόγγοι ἔχουν διατηρηθῇ καὶ σε μερικὲς ἄλλες ΙΕ γλώσσες (Χεττιτική, ἀρχ. Γερμανική).

Παραδείγματα:

*sek^w- > ἔπ-ομαι, μυκ. e-qe-ta, σανσκρ. śac-ate («ἔπεται»), λατ. sequ-or
 *wek^w- > Φεπ-ος (ἔπος), *Fot-γα > *οτια > ὄσσα, Fot-ς (ὄψ), εἶπον (*ε-Fe-
 Fπ-ον > ε-Fe-ιπ-ον > ἔ-ειπ-ον > εἶπον)

*k^wo- > πό-θεν, σανσκρ. kas, λατ. quo, γοτθ. hwas

*renk^we > πέντ-ε, σανσκρ. pañca, λατ. *renque > *quenque > quinque,
 γοτθ. *finhw > fimf (αγγλ. five, γερμ. fünf).

*k^we > τε, σανσκρ. ca, λατ. que

*k^wi- > τις, σανσκρ. cid, λατ. quis/quid, χεττ. kwis

*w_lk^wos > *Flak^wος > *Fluk^wος > λύκ-ος, σανσκρ. vṛkas, γοτθ. wulfs
 (αγγλ. wulf, γερμ. Wolf).

*g^wem- > *bam-yo (*βαμῖω) > ban-yo > bain-o (βαίνω), *wem-yo > venyo
 > λατ. venio, γοτθ. qiman (come)

*g^when- > *θεν-jo > θείνω (χεττ. kwen, λατ. de-fendo, σανσκρ. han-ti) καὶ
 φόν-ος, ἔ-πε-φν-ον, πέ-φα-ται, Ἀρηί-φα-τος

(viii) Στην ΠΕ σιγήθηκαν τα ληκτικά κλειστά σύμφωνα:

*k^wid > *τιδ > τί

*ε-λεγετ > ἔλεγε (αλλά λατ. dicebat)

*εφερετ > ἔφερε (λατ. ferebat, σανσκρ. abharat).

(ix) Τα ἔρρινα, μ, ν σιγήθηκαν σε περιβάλλον πρό του σ ακολουθούμενου από σύμφωνο.

$$\left\{ \begin{matrix} m \\ n \end{matrix} \right\} \rightarrow \emptyset / -s\Sigma$$

*δεμ-σ-ποιης > δεσπότης (σανσκρ. dām-patiḥ)

*δεμ-σ-ποτν-γα > *δεσποτνγα > *δεσπονῆα > δέσποινα

*τριακον-στος > τριακοστός

(x) Το ληκτικό -m ετράπη σε -n:

$$m \rightarrow n / -s\Sigma$$

*w_lk^wom > *λυκομ > λύκον (αλλά σανσκρ. vṛkam, λατ. lupum)

*yugom > *ζυγομ > ζυγόν (αλλά σανσκρ. yugam, λατ. jugum)

Με την σίγησι των ληκτικών κλειστών και την τροπή του ληκτικού μ σε ν φθάνουμε στην γνωστή ληκτική κατάσταση των λέξεων της αρχαίας Ἑλληνικής, κατά την οποία οί λέξεις τελειώνουν υποχρεωτικά είτε σε φωνήεν είτε σε ν, ρ, ζ.

(xi) Στην ΠΕ ισχύσε ο νόμος της τρισυλλαβίας, ο οποίος περιόρισε την θέσι του τόνου σε μία από τις τρεις από του τέλους συλλαβές, προσδιόρισε δε τον τόνο της παραλήγουσας ως οξεία εφόσον ή λήγουσα ήταν μακρά.

Ο περιορισμός αυτός του τόνου στις τρεις τελευταίες συλλαβές υποστηρίζεται ότι οφείλεται στην ανάπτυξι δευτερευόντος τόνου ο οποίος, ασθενής στην αρχή, εξελίχθηκε αργότερα σε πρωτεύοντα:

*bhéromenos (πβ. σανσκρ. bháramanaḥ) > *φέρομενος > *φέρόμενος > φερόμενος

*bhéromenosyo (πβ. σανσκρ. bháramanasya) > *φέρομενοιο > *φέρόμενοιο > φερομένοιο

*génesom (σανσκρι. jánasām) > *γένεσων > *γενέσων > *γενέων > *γενῶν

Ὁ νόμος τῆς τρισυλλαβίας ονομάζεται και «νόμος τῆς τριχρονίας», γιατί το μέγιστο τονικό σχῆμα που επιτρέπει είναι μέχρι 3 ατόνους χρόνους:

(ονομ.) πρό-σω-πον — (γεν.) προ-σῶ-που
 υ υ υ υ υ υ υ

Βάσει γενικών σχημάτων τοῦ τύπου *προ-σῶ-που* ρυθμίσθηκαν και άλλες λέξεις που θα μπορούσαν κανονικά να τονίζωνται στην τρίτη ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆ, χωρίς να παραβιάζεται ὁ τριχρονικός νόμος:

ἀτόμου ἀντί *ἄτομου
 υ υ υ υ υ υ υ

Ἡ γενική *προσώπου* θεωρητικῶς θα ἦταν δυνατόν να περισπάται (ἦτοι **προ-σῶ-που* = υ υ υ υ) χωρίς να παραβιάζεται το μέγιστο ὄριο τοῦ τριχρονικοῦ νόμου. Στην Ἑλληνική ὅμως ὑπερίσχυσε το τονικό αὐτό σχῆμα, δηλ. οξεία στην παραλήγουσα ὅταν ἡ λήγουσα εἶναι μακρά, που σημαίνει ὅτι ὁ τόνος δὲν εἶναι στον πρώτο ἀλλὰ στον δεύτερο χρόνο:

προ-σῶ-που
 υ-υύ-υυ

Προ-ελληνική

Ἡ ἔννοια τοῦ ὑποστρώματος

Ἡ ὑπόθεσι για την ὑπαρξί *Προ-ελλήνων* και *προ-ελληνικοῦ ὑποστρώματος* απησχόλησε ἀπὸ πολὺ νωρίς τους ερευνητῆς, ἀρχαιολόγους και γλωσσολόγους.

Ἡ ἔρμηνεία μνημείων τῆς ἀρχαιότητος που ἡ μορφή τους δὲν ἐντάσσεται στην καλλιτεχνική ἐκφρασι τῆς εποχῆς στην ὁποία ἀνήκουν, ὅπως και ἡ ἔρμηνεία γλωσσικῶν στοιχείων που δὲν ἐξηγούνται ἀπὸ την ἴδια την Ἑλληνική η ἀπὸ άλλες ΙΕ γλώσσες οὔτε ὡς δάνεια ἀπὸ την γλώσσα γειτονικῶν λαῶν, ὁδηγοῦν ἀντιστοιχῶς τους ἀρχαιολόγους και τους γλωσσολόγους στην παραδοχή καλλιτεχνικοῦ και γλωσσικοῦ *ὑποστρώματος* (substratum).

Ἔτσι στην ἀρχαία Ἑλληνική ἀπαντοῦν πολλές λέξεις που δὲν μποροῦν να ἐτυμολογηθοῦν ἀπὸ την ΙΕ γλωσσική παράδοσι και που ἀνάγονται σε *προ-ελληνικό ὑπόστρωμα*. Τέτοιες εἶναι, μεταξύ άλλων, οἱ λέξεις:

(i) Ἀθήνη, δωρ. Ἀθᾶνα, ὄνομα θεᾶς (ἐπιθ. Ἀθηναῖος, θηλ. Ἀθηναία > Ἀθηνάα > Ἀθηνᾶ) και ἡ πόλι Ἀθῆναι. «Τόσο ἡ θεά ὅσο και το ὄνομά της

είναι προελληνικά και ανερμηνεύτα» πληροφορούμεθα από το ετυμολογικό λεξικό της Ἑλληνικής (FRISK GEW, λ. Ἀθήνη).

(ii) *δάφνη*, όνομα φυτού. «Ὅπως και το κάπως συγγενές λατ. laurus, ή λέξι *δάφνη* είναι ανερμηνεύτη μεσογειακή λέξι» (FRISK GEW, λ. *δάφνη*).

(iii) *θάλασσα*. Οί ΙΕ γλώσσες χρησιμοποιούν για την ονομασία της θάλασσας λέξεις από την ΙΕ ρίζα **morǵ* (λατ. mare, γερμ. Meer κ.λπ.). Οί Ἕλληνες χρησιμοποίησαν λέξεις όπως *ἄλς*, *πόντος*, *πέλαγος*. Ἡ λέξι, λοιπόν, *θάλασσα* δέν ἐρμηνεύεται από την Ἑλληνική ούτε γενικότερα από την Ινδοευρωπαϊκή και ἀνάγεται όμοίως σε προελληνικό υπόστρωμα.

Επιστημονική ετυμολογία και παρετυμολογία

Ὅταν λέμε ετυμολογία, εννοούμε την «*επιστημονική ετυμολογία*», δηλ. την επιστημονική ἐρμηνεία τών φωνολογικών και σημασιολογικών εξελίξεων τών λέξεων, βάσει τών διδαγμάτων τής Ἱστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας. Σ' αυτού τού είδους την ἐρμηνεία τών λέξεων ἀντιτίθεται ή *παρετυμολογία* ή «*λαϊκή ετυμολογία*» (Volksetymologie) τών αρχαίων, μεσαιωνικών και άλλων γραμματικών, ήτοι εκείνη ή εξήγησι τής αρχικής προελεύσεως τών λέξεων ή όποία στηρίζεται σε επιφανειακές ή ύστερογενείς μορφικές όμοιότητες, σε παρασυνδέσεις και αυθαίρετες ἐρμηνείες τών φθόγγων που δέν συμφωνούν με τις μορφές που ύποθέτουν ως αρχικές.

Δείγματα παρετυμολογίας:

Ἀθηνᾶ < «ἀθρηνά τις οὔσα, παρὰ τὸ νοῦν ἀθρεῖν ἐν τῷ κόσμῳ ἢ παρὰ τὸ ἀθρεῖν (σκέπτεσθαι)· διανοητική γὰρ ἡ θεός»

< «...παρὰ τὸ [*]θῶ τὸ θηλάζω, ὁ μέλλων θήσω, ρημ. ὄνομα [*]θήνη και ἀθηνᾶ· ἀμήτωρ ἡ θεός παραδίδεται ἡμῖν»

θάλασσα < «θοῶς ἀλλασσομένη και σαλενομένη»

< «ἐκ τοῦ θῶ τοῦ σημαίνοντος τὸ "τρέχω" και τοῦ λα τὸ ἀλ-μυρὸν ἤγουν τὸ ἄλς»

< «ἐκ τοῦ ἄσσα τοῦ τινάσσεσθαι, τοῦτ' ἔστι θεὸν ἄλα τινασ-σόμενον»

< «παρὰ τὸ σάλον [*]σάλασσα και θάλασσα»

< «παρὰ τὸ ἄσσον ("ἐγγύτερον") εἶναι θανάτου, τοὺς πλέοντας ἐν αὐτῷ».

Θεωρίες περί προ-ελληνικού υποστρώματος

«Παλαιά θεωρία KRETSCHMER»

Για το προελληνικό υπόστρωμα έχουν διατυπωθή τρεις κύριες θεω-

ρίες. Ἡ πρώτη περί προελληνικοῦ ὑποστρώματος θεωρία διατυπώθηκε ἀπὸ τον περίφημο ἰνδοευρωπαϊστὴ - ἑλληνιστὴ γλωσσολόγο P. KRETSCHMER στο ἔργο του «*Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*» («Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας», 1892) καὶ εἶναι γνωστὴ ὡς «παλαιὰ θεωρία τοῦ KRETSCHMER».

Σύμφωνα με τὴν θεωρία αὐτὴ οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὴν καθοδὸ τους στὴν Ἑλλάδα, βρῆκαν εγκατεστημένο ἐδῶ προηγμένο πολιτιστικῶς λαὸ ἢ λαοὺς, μὴ ἸΕ, τοὺς *Προ-ἑλληνες*, τοὺς ὁποῖους ονόμασαν συλλήβδην *Πελασγοὺς* (ἄλλες ονομασίες τῶν Προ-ελλήνων: *Τυρσηνοί/Τυρρηνοί, Kāres, Αέλεγες, Ἑτεόκρητες/Ἑτεοκαρπάθιοι*). Ὁ Ὅμηρος λ.χ. μιλάει γιὰ Ἑτεόκρητες («γνήσιους, αὐτόχθονες Κρήτες») στὸ τ 175:

«ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα μεμιγμένη· ἐν μὲν Ἀχαιοί,
ἐν δ' Ἑτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες,
Δωριέες τε τριχάικες δῖοί τε Πελαsgοί».

Απὸ τὴν ἀνάμειξι τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν Ἑλλήνων με τοὺς Προἑλληνες προέκυψε ἐθνολογικῶς καὶ γλωσσικῶς νέα φυλὴ, οἱ Ἕλληνες. Στὴν γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων διατηρήθηκαν πολλὰ προελληνικὰ στοιχεῖα, πράγμα που συνάγεται, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν μπορούμε νὰ ἐτυμολογήσουμε τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἸΕ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν εἶναι παράγωγα οὔτε συνδέονται με ρίζες τῆς Ἑλληνικῆς. Τέτοια στοιχεῖα εἶναι π.χ.:

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ:

-νθος	: Ζάκυνθος, Κόρινθος, Λαβύρινθος, Τίρυνς-νθος
-σ(σ)ός	: Ἴλις(σ)ός, Κηφισ(σ)ός, Κνωσ(σ)ός, Παρνασσ(σ)ός
ττός	: Λυκαβηττός, Ἀρδηττός, Ὑμηττός
-σ(σ)α	: Λάρις(σ)α
-μνος/-μνα	: Κάλυμνος, Ρέθυμνος, Μήθυμνα
διάφορα	: Κρήτη, Θήρα, Θάσος, Λέσβος, Μῆλος, Νάξος, Χίος, Ὀλυμπος, Σάμος, Τήνος, Τένεδος, Σκύρος

ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΑ : Ἀχιλλεύς, Θησεύς, Νηρεύς, Ὀδυσσεύς

ΘΕΩΝΥΜΙΑ : Ἀθηνᾶ, Ἄρτεμις, Ἀπόλλων, Ἀφροδίτη, Ἑρμῆς, Ἥφαιστος

ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

ἀρχιτεκτ. ὄρων	: γεῖσον, πύργος, γέφυρα, θριγγός, μέγαρον
μετάλλων	: σίδηρος, κασίτερος, χαλκός
ποικίλων λέξεων	: θάλασσα, ἄναξ, ἀσπίς, θεός, εἰρήνη, κιθάρα, κίνδυνος, τύραννος, σωλήν, ξίφος, δοῦλος

Πέρα τῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἔχουμε ρητὲς φιλολογικὲς καὶ ἱστο-

ρικές μαρτυρίες περί Πελασγών από τους αρχαίους "Έλληνες συγγραφείς, όπως:

- ΗΡΟΔΟΤΟΣ I, 57 : «Τὸ Ἀττικὸν ἔθνος, ἐὼν Πελασγικόν, ἅμα τῇ μεταβολῇ τῇ ἐς Ἑλλήνας καὶ τὴν γλῶσσαν μετέμαθε».
- ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII, 44 : «Ἀθηναῖοι δὲ ἐπὶ μὲν Πελασγῶν, ἐχόντων τὴν νῦν Ἑλλάδα καλεομένην, ἦσαν Πελασγοὶ ὀνομαζόμενοι Κραναοί, ἐπὶ δὲ Κέκροπος βασιλέος ἐπεκλήθησαν Κεκροπίδαι, ἐκδεξαμένου δὲ Ἐρεχθέος τὴν ἀρχὴν Ἀθηναῖοι μετωνομάσθησαν, Ἴωνος δὲ τοῦ Ξούθου στρατάρχου γενομένου Ἀθηναίοισι ἐκλήθησαν ἀπὸ τούτου Ἴωνες».
- ΣΤΡΑΒΩΝ 7, 321 : «Ἐκαταῖος μὲν οὖν ὁ Μιλήσιος περὶ τῆς Πελοποννήσου φησὶν ὅτι πρὸ τῶν Ἑλλήνων ὤκησαν αὐτὴν βάρβαροι. Σχεδὸν δέ τι καὶ ἡ σύμπασα Ἑλλὰς κατοικία βαρβάρων ὑπῆρξε τὸ παλαιόν».

Τὴν ὑπόθεσι περὶ Προελλήνων ενισχύουν ἀκόμη ἀρχαιολογικές μαρτυρίες τόσο ἀπὸ τὴν Κρήτη, κοίτιδα τοῦ Κρητομινωικοῦ πολιτισμοῦ, ὅσο κι ἀπὸ τὴν ηπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὅπου ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε σὲ φῶς εὐρήματα πρῶιμης χαλκῆς ἐποχῆς (3000 - 2000 π.Χ.), τὰ ὅποια προϋποθέτουν πολιτιστικὴ παράδοσι πολὺ παλιότερη, ἀναγόμενη πιθανῶς ὡς τὸ 6000 (τὰ μέσα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς).

Σχετικὰ με τὴν προέλευσι τῶν Προελλήνων ὁ MELAART (*"The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia"*, Beirut 1966) ὑποστηρίζει ὅτι ἦλθαν ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία, λόγω τῆς στενῆς συγγενείας τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας που ενισχύεται κι ἀπὸ τὴν ὕπαρξι ἀντιστοιχῶν τοπωνυμῶν: *Λάρις(σ)α*, *Παρνασσός*, *Πίνδος*, *Μυκάλη*, πολλὰ τοπωνύμια «*Ὀλυμπος*», τοπωνύμια σε -σος στὴν Ἑλλάδα καὶ στο ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας κ.λπ. Κατὰ τὸν MELAART, οἱ Ἕλληνες ἦλθαν περὶ τὸ 2000 με πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ (ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία), ἀφοῦ τοὺς ἐξεδίωξαν ἀπὸ ἐκεῖ οἱ Χετταῖοι.

Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν SCHACHERMEYR (*"Das agaische Neolithikum"*, Lund 1964), οἱ Ἕλληνες κατέβηκαν περὶ τὸ 2000 - 1900 ἀπὸ *Borrrä*, ἀπὸ κάποια περιοχὴ τῶν Βαλκανίων ἢ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Προελλήνων διήρκεσε ἀρκετὸ χρόνον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι, σὲ πολὺ μεταγενέστερους ἱστορικοὺς ἀκόμη χρόνους, προελληνικῶν ἐπιγραφῶν (που δὲν ἔχουν ὡς τώρα ἀναγνωσθῇ): ετεοκρητικῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴν Πραισό (4ου αἰ. π.Χ.) καὶ ετεοκυπριακῶν ἐπιγραφῶν γραμμένων στὸ κλασσικὸ κυπριακὸ συλλαβάριο, ἀλλὰ σὲ

μη ελληνική γλώσσα. Στην Λήμνο επίσης βρέθηκαν το 1866 δύο επιγραφές του 6ου αι. π.Χ. που η γλώσσα τους μοιάζει με την Ετρουσκική. Εκτός από τις επιγραφές, έχουμε και μαρτυρίες αρχαίων συγγραφέων σύμφωνα με τις οποίες στην Ελλάδα μιλούσαν -από μη "Ελληνες- ξένα, προελληνικά ιδιώματα ακόμη και στους ιστορικούς χρόνους.

Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή θεωρία («νεότερη θεωρία του KRETSCHMER»)

Βάσει νεότερων πορισμάτων της αρχαιολογίας διαπιστώθηκε ότι κάτω από το α' ελληνικό (μυκηναϊκό) στρώμα υπήρχαν δύο παλιότερα, που διακρίνονται μεταξύ τους από τα ανθρωπολογικά εύρηματα και την τεχντροπία των αγγείων που βρέθηκαν σ' αυτά. Τα δύο αυτά στρώματα είναι:

(i) *Το ανατολικό στρώμα* (anatolisch). Πρόκειται για μικρασιατικό στρώμα, που εκτείνεται στην Ελλάδα και στην Μ. Ασία και είναι χρονικά παλιότερο.

(ii) *Το δουναβικό* (Donauländisch). Νεότερο, μεσευρωπαϊκό στρώμα, που εκτείνεται στην Ελλάδα, την Βαλκανική, την περιοχή του Δουνάβως ως την Ουγγαρία και την Ν. Ιταλία. Οί φορείς αυτού εισάγουν την γνωστή τεχντροπία της «ταινιωτής κεραμικής» («Bandkeramik»).

Η έρμηνεία των νεότερων αυτών δεδομένων υποχρέωσε τον KRETSCHMER να τροποποιήσει την θεωρία του [1925: "*Die protindogermanische Schicht*" («Το πρωτο-ινδοευρωπαϊκό στρώμα»), Glotta 14, 300-319 και 1939/40-1943: "*Die vorgriechischen Sprach- und Volksschichten*" («Τα προελληνικά γλωσσικά και εθνικά στρώματα») I: Glotta 28, 231-278, II: Glotta 30, 84-218].

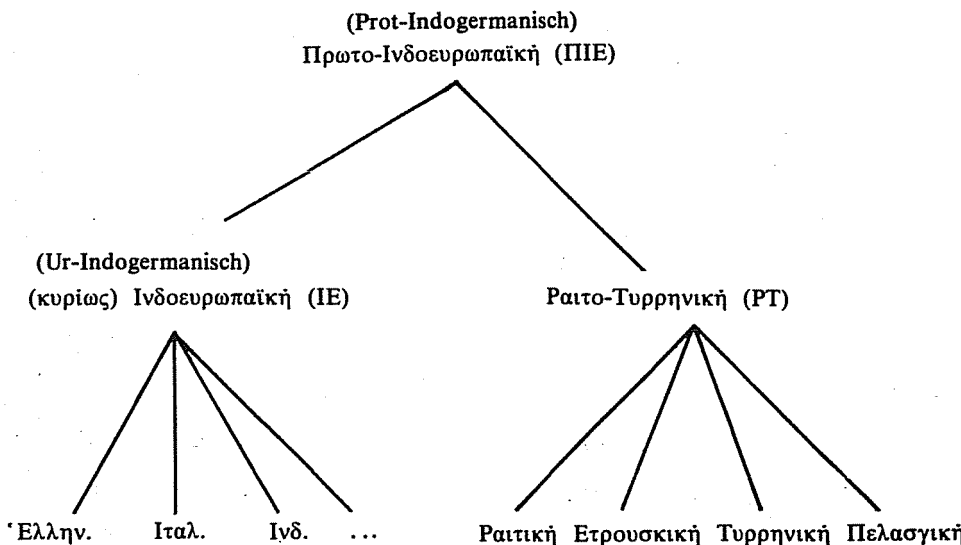
Κατά την νέα διατύπωση της θεωρίας του ο KRETSCHMER υποστήριξε ότι στον ελληνικό χώρο συναντήθηκαν δύο διαφορετικές εθνότητες: Μιά παλιότερη, μεσογειακή, μη ΙΕ, που όρμηθηκε από την Μ. Ασία (υπολείμματα της ήταν οί Κάρες και οί Λέλεγες των παραλίων της Μ. Ασίας και των νήσων) και μία νεότερη, μεσευρωπαϊκή, που συνδέεται εμμέσως -λόγω κοινής καταγωγής- με την ΙΕ και που είναι άρα «*Πρωτο-Ινδοευρωπαϊκής*», τρόπον τινά, προελεύσεως. Την β' αυτή ονόμασε ο KRETSCHMER *Ραιτο-Τυρρηνική*.

Επομένως η Έλληνική εμφανίζει και στοιχεία μη γνήσια ΙΕ, αλλά «οίονει ΙΕ» («Indogermanoide»), που ερμηνεύονται από την ανάμειξη των Έλλήνων με προελληνικό πληθυσμό Πρωτο-ινδοευρωπαϊκής καταγωγής, τους *Ραιτοτυρρηνοὺς* (η *Πελασγούς*, όπως ονομάστηκαν από τους Έλληνες). Με τον τρόπο αυτό ερμηνεύεται από τον KRETSCHMER μια κάποια μακρινή, «τυπολογική» περισσότερο συγγένεια, ή όποια συνδέει την Έλληνική με την γλώσσα των Προελλήνων. Οί Ραιτοτυρρηνοί αποσπά-

σθηκαν από την ΠΙΕ όμοεθνία, προτού ακόμη αυτή διαμορφώσει τον μετέπειτα ΙΕ χαρακτήρα της. Έτσι εξηγείται και ή μακρινή συγγενεία τους με τους λοιπούς, γνήσιους ΙΕ.

Η Ραιτοτυρρηνική μεταφέρθηκε από την Κεντρική στην Νότια Ευρώπη από τους φορείς της που ήταν συγχρόνως και φορείς της «ταινιωτής κεραμεικής» και αποτελούσαν, κατά τον KRETSCHMER, το δουναβικό στρώμα.

Σχηματικώς ή άποψη του KRETSCHMER διαρθρώνεται ως εξής:



«Θρακο-ιλλυρική / Ινδοευρωπαϊκή θεωρία»

Κατά την θεωρία του GEORGIEV [*“Vorgiechische Sprachwissenschaft”*] («Προελληνική Γλωσσολογία»), 1941-45] το δεύτερο στρώμα, οί μεσευρωπαίοι Προέλληνες, δέν ήταν άπλώς Πρωτο-ινδοευρωπαίοι, αλλά γνήσιοι Ινδοευρωπαίοι και μάλιστα *Θρακοϊλλυριοί*.

Έμμεσο συμπέρασμα του ισχυρισμού αυτού είναι ότι οί Βούλγαροι, οί όποιοι εγκαταστάθηκαν στον γεωγραφικό χώρο της θρακοϊλλυρικής εθνότητας, αποτελούν τους άμεσους συνεχιστές της ΙΕ φυλής των Προελλήνων η Πελασγών, οί δέ Έλληνες εμφανίζονται στον χώρο αυτό και στο ιστορικό προσκήνιο πολύ αργότερα. Οί Θρακοϊλλυριοί είναι, κατά τον GEORGIEV, οί παλαιότατοι κάτοικοι του Βαλκανικού χώρου, οί δημιουργοί παλαιότατου πολιτισμού, του «προελληνικού», ακόμη δέ και αυτού του Κρητομυκηναϊκού. Οί Έλληνες εμφανίζονται μόλις περί τα τέλη της 2ης χιλιετηρίδας, είναι δέ οί γνωστοί Δωριείς! Οί Ίωνες και οί Αχαιοί ήταν

Θρακοϊλλυριοί, ὁ "Ὀμηρος και τα λοιπά δημιουργήματα οφείλονται στους Θρακοϊλλυριούς, οἱ δὲ "Ἕλληνες τα γνῶρισαν ἀπὸ μεταφράσεις!

Πρόκειται προφάνως για ακραία, αθεμελίωτη και αναπόδεικτη επισημονική θέσι που τα κενά και οἱ αντιφάσεις της ἔτυχαν δριμείας κριτικής.

Επιστήμονες τοῦ κύρους τῶν KRETSCHMER, LEJEUNE, PISANI, DEVOTO, SPECHT, MERIGGI, KRAHE, CHANTRAINE, SCHACHERMEYR, VENTRIS, CHADWICK κ.ά. (πβ. κατωτ. FURNÉ, σ. 44, σημ. 95) καταπολέμησαν την ἀποψι τοῦ GEORGIEV με βάσι τα ἐξῆς κυρίως επιχειρήματα:

(i) Ἀπὸ μεθοδολογικῆς πλευράς, ἡ ἀπόδειξι τῶν ισχυρισμῶν τοῦ GEORGIEV ὡς ὀρθῶν απαιτεῖ να δειχθῶν ὅτι οἱ διάφορες προελληνικὲς λέξεις μποροῦν να ἑρμηνευθοῦν ἀπὸ την ΙΕ. Αὐτὸ ἐπιχείρησε πράγματι ὁ GEORGIEV, ἀλλὰ οἱ «νόμοι» τους ὁποῖους ἐπινόησε και το πλῆθος τῶν ad hoc ἑρμηνειῶν τις ὁποῖες προέβαλε για να δειξῇ την «ινδοευρωπαϊκότητα» τῶν προελληνικῶν λέξεων ἀπομακρύνονταν τόσο πολὺ ἀπὸ τα διδάγματα τῆς ΙΕ γλωσσολογίας, ὥστε ἀποδοκιμάσθηκαν ἀπὸ τους εἰδικούς Ἰνδοευρωπαϊστὲς γλωσσολόγους.

(ii) Ἐπιστημονικὰ δὲν ἀποδεικνύεται ἡ αὐθαίρετη ἐξίσωσι τοῦ GEORGIEV: Προἑλληνες = Θρακοϊλλυριοί!

(iii) Ἡ θεωρία τοῦ «Πανιλλυρισμοῦ», στην ὁποία ἐντάσσεται και ἡ θεωρία τοῦ GEORGIEV, ἔχει ἀπὸ μακροῦ εγκαταλειφθῇ.

(iv) Ἡ ἀνάγνωσι τῆς Γραμμικῆς Β' διέψευσε τις θέσεις τοῦ GEORGIEV, ὅτι δηλ. ὁ Ἑλληνισμὸς ἀρχίζει με τους Δωριεῖς μόλις ἀπὸ το 1100!

Εκτὸς ἀπὸ τον GEORGIEV, ὑποστηρικτῆς τῆς Ἰνδοευρωπαϊκότητας τῶν Προελλήνων εἶναι και ὁ VAN WINDEKENS [*"La Pelasgique. Essai sur une langue indo-européenne préhellénique"*] («Ἡ Πελασγική. Μελέτη για μιὰ Ἰνδοευρωπαϊκὴ προελληνικὴ γλῶσσα»), 1952], ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν συμμερίζεται τις ἀπόψεις περὶ Θρακοϊλλυριῶν.

Πέρα ἀπὸ τις γενικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις στις θέσεις τοῦ GEORGIEV, διαθέτουμε σήμερα ἐκτενέστατη εἰδικὴ γλωσσολογικὴ ἑρευνα, το ἔργο τοῦ E. FURNÉE, που ἀποτελεῖ κριτικὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ GEORGIEV και ἄλλων ὑποστηρικτῶν τῆς «Πελασγικῆς» ἡ Ἰνδοευρωπαϊκῆς θεωρίας.

Ὁ FURNÉE [*"Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen"*] («Τα σπουδαιότερα συμφωνικά φαινόμενα τῆς Προελληνικῆς»), 1972], χρησιμοποιοῦντας ὅλη την ὑπάρχουσα βιβλιογραφία και συγχρόνως τα πορίσματα τῆς Μυκηναϊκῆς φιλολογίας (γραμματικῆς γραφῆς Β'), ἔκρινε λεπτομερῶς ὅλες τις «βέβαιες» ἐτυμολογίες τοῦ GEORGIEV και τοῦ V. WINDEKENS και ἔδειξε –με αὐστηρά ἐπιστημονικὴ μέθοδο και βάσει τῶν πορισμάτων τῆς σύγχρονης ΙΕ γλωσσολογίας– ὅτι πρόκειται για ἀβέβαιες, ad hoc ἐτυμολογίες, που δὲν εἶναι δυνατόν να γίνουν ἀποδεκτὲς.

Ὁ FURNÉE, ἐπιστρέφοντας στην παλιὰ θεωρία τοῦ KRETSCHMER, ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἀνάλυσι τῆς φωνολογικῆς κυρίως δομῆς τῶν προελληνικῶν λέξεων δὲν δείχνει ἰδιαίτερη συγγένεια τῆς Προελληνικῆς με την

Ἑλληνική η με άλλες IE γλώσσες, κατέληξε δὲ ὅτι εἶναι ἀκόμη νωρίς να καθορίσουμε τα ὑποστρώματα (substrata) τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ὅτι το μόνο που μπορεῖ να ὑποστηριχθῇ με βεβαιότητα εἶναι ὅτι στην Ἑλλάδα προϋπῆρξε τῶν Ἑλλήνων ἓνα μὴ ἑλληνικὸ καὶ συγχρόνως μὴ IE ὑπόστρωμα.

Αναφέρουμε ενδεικτικῶς ἓνα παράδειγμα ἰνδοευρωπαϊκῆς/πελασγικῆς ἐτυμολογήσεως (τῆς προελληνικῆς λέξεως *φιάλη*), ὅπως ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τοὺς GEORGIEV καὶ WINDEKENS καὶ ὅπως κρίνεται στο ἔργο τοῦ FURNÉE.

Ἡ λέξι *φιάλη/φιέλη* (που στον Ὅμηρο σημαίνει «λεκάνη, λεκάνη αβαθὴ για να πιῇ κανεὶς νερό η να βράσῃ νερό η ἄλλα ὑγρά») ἀνάγεται ἀπὸ τον GEORGIEV σε ὑποθετικὸ IE τύπο **riwo-la* «ποτήρι, κύπελλο», ἀπὸ IE ρίζα **ro(i)-*, *ri-* «πίνω» (> *πίνω*, *πῶμα*).

Ὁ VAN WINDEKENS, ἐξ ἄλλου, ἐρμηνεύει το *φιάλη* ἀπὸ IE τύπο **ri-ol-*, ἀπὸ ρίζα **ro(i)-*, **ri-* «βόσκω, προστατεύω, σκεπάζω» (πβ. *πῶμα* «σκέπασμα»).

Ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν, πέρα τοῦ ὅτι προϋποθέτει αυθαίρετως την λειτουργία δύο διαφορετικῶν, *ἀγνωστων* φωνολογικῶν νόμων [(i) τροπὴ *o* → *a* καὶ (ii) τροπὴ τῶν ἀήχων κλειστῶν σε δασέα κλειστά (*π* → *φ*, ἤτοι *p* → *ph*)], προσκρούει σε ἀσφαλὴ, πρόσφατα δεδομένα τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλληνικῆς. Στα Μυκηναϊκά ἔχουμε τοὺς τύπους:

ri-a2-ra = *φιάλη*

ri-je-ra3 = *φιέλαι*

Ἡ ἀνάγνωσι εἶναι ἀσφαλῆς, γιὰτὶ ὑπάρχει ἰδεόγραμμα που παριστάνει σαφῶς «αβαθὴ λεκάνη». Οἱ τύποι τῆς Μυκηναϊκῆς πείθουν ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ GEORGIEV δὲν εὐσταθεῖ, γιὰτὶ τότε (i) στην Μυκηναϊκὴ ἔπρεπε να ὑπῆρχε στην λέξι δίγαμμα *F* (*w*), δηλ. **ri-wo-ra*, πρᾶγμα που δὲν συμβαίνει, καὶ (ii) ἡ σημασία τῆς λέξεως δὲν εἶναι «ποτήρι», ἀλλὰ «λεκάνη».

Εἰσὶς δὲν εὐσταθεῖ καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ WINDEKENS, γιὰτὶ καὶ ἂν δεχθούμε ὅτι ἐρμηνεύει πιθανῶς το *ri-a2-ra* (ἂν *o* → *a*), δὲν ἐρμηνεύει το *φιέλη* (*ri-je-ra3*), γιὰ το ὅποιο ὁ WINDEKENS ἔχει πει ὅτι εἶναι «νεότερος, τεχνητὸς αττικὸς τύπος»!

Με αὐτὸν τον τρόπο ὁ FURNÉE ἀπορρίπτει ἓνα πρὸς ἓνα τα ἐπιχειρήματα τῶν GEORGIEV καὶ WINDEKENS.

Εἰς ἄλλου ὁ ἴδιος ὁ GEORGIEV ἔχει ἤδη ἀναθεωρήσει αρκετὲς θέσεις του ὡς πρὸς την Ὑρακοῖλλυρικὴ ὑπόθεσι καὶ ἐμμένει μᾶλλον στην IE ὑφὴ τῆς Προελληνικῆς. Σε τελευταῖο μάλιστα ἄρθρο του [*"The arrival of the Greeks in Greece: The linguistic evidence"* («Ἡ ἀφίξι τῶν Ἑλλήνων στην Ἑλλάδα. Οἱ γλωσσικὲς μαρτυρίες»), 1973] φαίνεται να ἐπανέρχεται στην παλιὰ θεωρία τοῦ KRETSCHEMER, διάφοροποιούμενος μόνο κατὰ το ὅτι τοποθετεῖ την κοιτίδα τῶν Ἑλλήνων ὄχι στην Εὐρώπη ἀλλὰ στην Β. Ἑλλάδα.

Τέλος ἀπὸ πλευρᾶς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, με το θέμα ἀσχολήθηκε

κυρίως ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀρχαίας ΜΙΧ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ὁ ὁποῖος σε πρόσφατο ἔργο του ὑπὸ τὸν τίτλο *“Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne”* [(«Προελληνικοὶ λαοὶ ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς», Αθήνα 1977] ὑποστήριξε –με ἀρχαιολογικὰ κυρίως ἐπιχειρήματα ἀλλὰ καὶ με συναφῇ γλωσσικὰ– τὴν ἀποψὶ περὶ ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς τῶν (Προελλήνων) Πελασγῶν, Πρωτο-αχαιῶν, Αἰμόνων καὶ Δρυόπων. Ὅπως δὲποτε, στο πολὺτιμο αὐτὸ ἔργο τοῦ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ δὲν ἀνατρέπεται ἡ γλωσσολογικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ FURNÉE, που στηρίζεται στὸν μόνον ἀντικειμενικὰ ἐλεγχόμενον χώρο γιὰ τὴν ἀπώτατη αὐτὴ χρονικὴ περίοδο, τὴν φωνολογία.

Πηγές τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας

Οἱ πηγές τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας εἶναι δύο εἰδῶν: γραπτές καὶ προφορικές. Οἱ γραπτές εἶναι *ἀμeses*, διακρινόμενες *σε αὐτόγραφα* (ἐπιγραφές - πάπυροι) καὶ *σε ἀντίγραφα* (κείμενα), καὶ *ἐμμεses*. Οἱ ἐμμεses «φιλολογικές» μαρτυρίες προέρχονται ἀπὸ γραμματικούς, σχολιαστὲς καὶ λεξικογράφους.

Τις προφορικές πηγές ἀποτελοῦν τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα καὶ οἱ διάλεκτοι, ἰδίως οἱ ἀρχαιοπινέστερες, ὅπως εἶναι ἡ Ποντικὴ διάλεκτος, ἡ Τσακωνικὴ (ἀρχαία Λακωνικὴ), οἱ ἑλληνικὲς διάλεκτοι τῆς Κ. Ἰταλίας, ἡ Κυπριακὴ κ.ά. Ἀπὸ αὐτὲς διδασκόμαστε ἀρκετὰ γιὰ τὴν γλωσσικὴ δομὴ τῆς ἀρχαίας.

Ἔτσι λ.χ. ἡ σημερινὴ προφορὰ τοῦ *η* ὡς *ε* (*Παναγιώτες* = *Παναγιώτης*) στὴν διάλεκτο τοῦ Πόντου μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τοῦ *η* ὡς *ε* μακροῦ (*ῆ*). Ἡ προφορὰ τῶν ἀρχαίων διπλὼν *η* «παρατεταμένων» συμφῶνων (*λλ*, *μμ*, *νν* κ.λπ.) σώζεται καὶ σήμερα *σε σύγχρονα νεοελληνικὰ ἰδιώματα* (Κύπρου, Δωδεκανήσου, Κ. Ἰταλίας κ.ά.). Εἰς ἄλλου, πέρα τῶν φωνολογικῶν καὶ μορφολογικῶν ἀρχαϊσμῶν που σώζονται *στα ἰδιώματα*, ἔχει ἐπιβιώσει σ' αὐτὰ μέγα πλῆθος *λεξιλογικῶν στοιχείων* τῆς ἀρχαίας, που δὲν ἐμφανίζονται στὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ [πβ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗ: *“Lexikon der Archaismen in Neugriechischen Dialekten”* («Λεξικὸ τῶν ἀρχαϊσμῶν τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων»), 1974].

Περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας

Επιγραφή τοῦ Διτύλου

Τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας με βάσι τὰ γραπτὰ μνημεῖα μποροῦμε νὰ τὴν διακρίνουμε *σε δύο κύριες περιόδους*: τὴν *προ-ιστορικὴ* καὶ τὴν *ιστορικὴ*.



Επιγραφή του Διπύλου

Παλιότερα τα διαχωριστικά ὅρια τῶν δύο αὐτῶν περιόδων, δηλ. ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἐτίθετο στον 8ο αἰ. (περὶ το 720), βάσει τῆς ἀρχαιότερης ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Διπύλου*. (Αμφίβολη παραμένει ἀκόμη ἡ χρονολόγησι τῆς ἐπιγραφῆς πάνω στο περίφημο «*Νέστωρος πότῆριον*», που θεωρεῖται ἀπὸ μερικοὺς ἐρευνητὲς ὡς ἀρχαιότερη καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Διπύλου*). Το κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Διπύλου* ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ι. ΗΟΣ ΝΥΝ ΟΡΧΕΣΤΟΝ ΠΑΝΤΟΝ ΑΤΑΛΟΤΑΤΑ ΠΑΙΖΕΙ

2α. ΤΟ ΤΟΔΕ ΚΑΝ ΜΙΝ $\left[\begin{array}{l} \text{ἴδης,} \left\{ \begin{array}{l} \text{πόλλ' ἀγόρευ' ἀγαθὰ} \\ \text{χαίρειν κέλευσον} \end{array} \right\} \end{array} \right]$

ἡ 2β. ΤΟΤΟ ΔΕΚΑΝ ΜΙΝ

Ἑρμηνεία:

1. "Ὅποιος ἀπὸ τοὺς ὀρχηστὲς χορεῦει πιὸ ἀνάλαφρα ἀπ' ὅλους

2α. σ' αὐτὸν ἀνήκει τοῦτο (το ἀγγεῖο, ἡ οἰνοχόη)· κι ἂν τον [ἴδης, εὐχῆσου του κάθε εὐτυχία]

ἡ 2β. αὐτὸς να το πᾶρη (το ἀγγεῖο).

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη πάνω σ' ἓνα ἀγγεῖο (οἰνοχόη) που βρέθηκε στο Δίπυλο τοῦ Κεραιμεικοῦ κι ἔχει γραφὴ «κύκλω ἐπὶ τὰ λαιά» (κυκλικῶς ἀπὸ τα δεξιὰ πρὸς τα αριστερά) σε προεγκλειδεῖο αλφάβητο. Στο αλφάβητο αὐτό, που χρησιμοποιήθηκε στὴν Αθῆνα ὡς το 402 π.Χ., δὲν δῆλωναν με ξεχωριστὰ γράμματα τα *η* καὶ *ω*. Το *Ε* ἀντιπροσωπεύει τα *ε* (= *ε*), *ῆ* (= *η*) καὶ *ῑ* (= *ει*, νόθο διφθογγο, προερχόμενη ἀπὸ συναίρεσι *η* ἀντέκτασι: **εσμι* > *ῆμι* = *εἰμι*). Το *Ο* ἀντιπροσωπεύει τα *ο* (= *ο*), *ῶ* (= *ω*) καὶ *ῶ* (= *ου*, νόθο διφθογγο: **τονς* > *τῶς* = *τους*).

Ἡ ἀποκρυπτογράφησι τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β'

Με τὴν ἀνάγνωσι («ἀποκρυπτογράφησι») τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β' ἀπὸ τον VENTRIS με τὴν βοήθεια τοῦ CHADWICK το 1953 [*"Evidence for Greek dialect in the Mycenaean archives"*] («Μαρτυρίες περὶ ἑλληνικῆς διαλέκτου στα μυκηναϊκὰ ἀρχεῖα»), JHS 73, 1953, 84-103], τα ὅρια τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μετατέθηκαν πολλοὺς αἰῶνες πρὶν, ἀπὸ τον 8ο στα τέλη τοῦ 15ου αἰ. (1450 - 1420) ὅπου ἀνάγονται χρονικὰ οἱ πινακίδες τῆς Κνωσοῦ, φθάνουν δὲ ὡς το 1200 (πινακίδες τῆς Πύλου). Χάσμα μοναδικὸ στὴν γραπτὴ παράδοσι τῆς Ἑλληνικῆς ἀποτελεῖ πιά μόνον ἡ περίοδος 1200 - 720.

Διαιρέσι τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σε περιόδους

Απὸ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα (καταστροφές, νέα ἀρχιτεκτονικὴ - κε-

ραμεική) γνωρίζουμε ότι η ιστορική περίοδος της ελληνικής γλώσσας αρχίζει περί το 2000 π.Χ. (κάθοδος των πρώτων Έλλήνων), αλλ' οι γραπτές πηγές μάς οδηγούν, όπως είδαμε, στο 1450/1400 π.Χ.

Οί περίοδοι ιστορίας της ελληνικής γλώσσας είναι οί εξής:

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	*ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ (ΙΕ)	- 3000
	ΕΛΛΗΝΙΚΗ (Ε)	
	(i) *Πρωτο-ελληνική(ΠΕ)	3000 - 2000;
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	(ii) Αρχαία (ΑΕ)	1400 - 300 π.Χ.
	(iii) Αλεξανδρινή Κοινή	300 - (300)/6ος αι. μ.Χ.
	(iv) Μεσαιωνική (ΜΕ)	6ος - 18ος αι.
	α) πρώιμη βυζαντινή	6ος - 12ος αι.
	β) βυζαντινή	12ος - 15ος αι.
	γ) μεταβυζαντινή	15ος - 18ος αι.
	(v) Νεοελληνική	19ος - 20ος αι.

Ἡ διάκρισι αὐτὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας σε χρον(ολογ)-ικὲς περιόδους-ὅπως κάθε διάκρισι χρονολογικῶν σταθμῶν στα, ἀπὸ τὴν φύσιν τους, ἐνιαῖα πνευματικὰ φαινόμενα- εἶναι ἀρκετὰ τεχνητὴ. Ἄν οἱ ἱστορικὲς περίοδοι σημαδεύονται ἀπὸ κάποια σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα (πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις με νίκες ἢ ἥττες, πολιτειακὲς μεταβολές, κοινωνικὲς, ἐθνικὲς ἐπαναστάσεις κ.τ.ῳ), οἱ περίοδοι στὴν ἱστορία τῆς γλώσσας δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ σημαδευτοῦν ἀπὸ κάποιες μεμονωμένες μεταβολές ἢ καὶ ἀπὸ δέσμες μεταβολῶν στὸ γενικότερο σημειολογικὸ σύστημα που χρησιμεύει ὡς μέσο ἐπικοινωνίας ἐνὸς λαοῦ. Πολὺ περισσότερο που οἱ μεταβολές στὴν γλώσσα διαρκοῦν δεκάδες ἐτῶν, συχνὰ καὶ αἰῶνες, ἔτσι ὥστε οἱ ἱστορικὲς (χρονολογικὲς) τομὲς νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ συμβατικὲς καὶ γι' αὐτὸ τεχνητὲς. Μόνον ἀνάγκες εκπαιδευτικὲς (διδασκαλίας), πρακτικὲς (αναφορὰς στα φαινόμενα) καὶ μεθοδολογικὲς (συστηματικῆς καὶ χρονικῆς ἐντάξεως) ἀναγκάζουν καὶ τοὺς ἐρευνητὲς τῆς γλώσσας νὰ καταφεύγουν σε χρονολογικὲς διακρίσεις κατὰ περίδους με καθορισμένη ἀρχὴ καὶ τέλος. Με αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὀρίστηκαν καὶ οἱ ἀνωτέρω περίοδοι ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς.

Δύο σημεία αὐτῆς τῆς διαιρέσεως χρῆζουν, ὥστόσο, περαιτέρω διασαφήσεως:

α) Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα στὸ σύνολὸ τῆς οὐδέποτε ἔχασε τὸν χα-

ρακτήρα μιάς ένιαίας εθνικής γλώσσας με αδιάκοπη προφορική και γραπτή παράδοση και ιστορική συνέχεια. 'Ο ίδιος λαός, οί "Έλληνες, μίλησαν και μιλούν την ίδια γλώσσα, την 'Ελληνική, ιστορικά εξελισσόμενη και διαφοροποιούμενη στην προφορική της ιδίως παράδοσι, μέσα σε μια ιστορική παρουσία 4000 χρόνων. Ακόμη, από πλευράς δομής, είναι συγχρόνως εύκολο να ανάγεται κανείς σε παλαιότερες και απώτατες περιόδους από την φάσι που μελετά, διαπιστώνοντας σταθερά την ιστορική σχέσι λέξεων και δομών πρός άλλες προγενέστερες τους, και μαζί δύσκολο να διακρίνη τί είναι νέο και τί παλιό στην κάθε γλωσσική φάσι, πότε εμφανίστηκε και πότε επικράτησε, τί κληρονομήθηκε και τί πλάστηκε, τί επινοήθηκε και τί ανασύρθηκε από την μακραίωνη γλωσσική παρακαταθήκη του λαού που δέν έπαυσε ποτέ να χρησιμοποιή την ελληνική γλώσσα. 'Η έννοια *της συνεχείας* στην ελληνική γλώσσα δέν αποτελεί ευσεβή πόθο η κούφιο ηχηρό σύνθημα, αλλά ζωντανή πραγματικότητα, χωρίς να παραβλέπεται ή διαφοροποίησι που υπέστη ή 'Ελληνική στις διάφορες χρονικές φάσεις της η, πολύ περισσότερο, χωρίς να υποστηρίζεται πως οί νεότερες γενιές πρέπει να χρησιμοποιούν, εν ονόματι αυτής της συνεχείας, παλιότερες μορφές της 'Ελληνικής για να μήν αλλοιωθή τάχα ό ένιαίος χαρακτήρας της. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε τις γνώμες δύο γνωστών μελετητών της γλώσσας, ενός παλιότερου ιστορικοσυγκριτικού Γερμανού γλωσσολόγου, του H. STEINTHAL και ενός σύγχρονου 'Αγγλου ελληνιστού, του ROBERT BROWNING. 'Ο STEINTHAL (*Geschichte der Sprachwissenschaft*, α' έκδ., σ. 411 [= ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ, *Σύντομος ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σ. 119]) γράφει: «'Η νέα ελληνική γλώσσα είναι από τα πιό θαυμαστά φαινόμενα στην ιστορία των γλωσσών. 'Οχι μόνο πρός τις ρομανικές γλώσσες, που προήλθαν από την Λατινική, δέν επιτρέπεται να την συγκρίνουμε, αλλά ούτε πρός την νέα Γερμανική, διότι ή σχέσι της προς την αρχαία 'Ελληνική διαφέρει από την σχέσι της νέας Γερμανικής προς την παλιότερη... Δέν μπορεί κανείς να αρνηθή πως ή νέα 'Ελληνική συνδέεται με την αρχαία πολύ στενότερα απ' όσο ή σύγχρονη Γερμανική προς την Γερμανική του Καρόλου του μεγάλου...». Ανάλογα παρατηρεί κι ό BROWNING (1969 σ. 22-3): «Παρ' όλο που το μορφολογικό σύστημα ανακατατάχτηκε πολλές φορές, ή γλωσσική συνοχή παρέμεινε σταθερή, ώστε τα ελληνικά να διατηρούν, ακόμα και σήμερα, έναν αρχαϊκό ινδοευρωπαϊκό χαρακτήρα (όπως τα λατινικά και τα ρωσικά) και δέν χαρακτηρίζονται από ένα σύγχρονο αναλυτικό τύπο, όπως τ' αγγλικά και τα περσικά. 'Ετσι, για τον νεώτερο "Έλληνα, οί παλαιότερες μορφές της γλώσσας είναι λίγο-πολύ κατανοητές, ενώ για τον σύγχρονο 'Αγγλο τα παλιά και ίσως και τα μεσαιωνικά αγγλικά δέν είναι κατανοητά».

β) Τα όρια των περιόδων (iii) - (v) της 'Ελληνικής, ήτοι των χρόνων μετά την αρχαία 'Ελληνική, είναι δυσδιάκριτα. Συγκεκριμένα, ενώ ή αρχή της Αλεξανδρινής Κοινής τοποθετείται γενικότερα στους χρόνους του Μ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ († 323), όταν ή χρήση της 'Ελληνικής εξακοντίζεται στην Ανατολή από την Μ. Ασία, την Αίγυπτο, την Συρία, την Μεσοποταμία μέχρι την απόμακρη Ινδία, το τέλος της περιόδου αυτής κυμαίνεται στις εκτιμήσεις των μελετητών σε χρονική έκτασι που διαφέρει κατά τρεις ολόκληρους αιώνες! Έτσι, άλλοι (ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, THUMB) θεωρούν το τελευταίο τρίτο του 4ου μ.Χ. αι., ειδικότερα το 330 μ.Χ., ως λήξι της περιόδου αυτής, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι (DEBRUNNER, ΓΙΑΝΝΑΡΗΣ, BROWNING, ΧΑΤΖΙΑΔΑΚΙΣ, ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ) που την τοποθετούν στον 6ο μ.Χ. αι. Οί μὲν στηρίζονται στο ιστορικό όρόσημο της μεταφοράς της έδρας του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους στην Κωνσταντινούπολι (330 μ.Χ.) και στο γλωσσολογικό γεγονός ότι περί τα τέλη του 3ου μ.Χ. αι. έχουν συντελεστή οί πιό σημαντικές μεταβολές που χαρακτηρίζουν την μετάβασι από την αρχαία φάση («κλασσική») της 'Ελληνικής στην μετέπειτα δομή της («μετακλασσική»). Οί δὲ στηρίζονται στο γλωσσοϊστορικό γεγονός της επισημοποιήσεως της 'Ελληνικής ως γλώσσας του κράτους (της νομοθεσίας κυρίως και του δικαίου και γενικά της διοικήσεως) επί ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (527-565) και στο ότι οί γλωσσικές μαρτυρίες από φιλολογικά κείμενα για την επόμενη φάσι της Μεσαιωνικής 'Ελληνικής πρωτοεμφανίζονται από τον 6ο μ.Χ. αι. (ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΑΛΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ, ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ ΣΚΥΘΟΥΠΟΛΕΩΣ κ.ά) και όχι κατά τον 4ο η τον 5ο αι., ενώ βεβαίως οί μαρτυρίες από μη φιλολογικούς παπύρους δεν διακόπτονται καθ' όλη την μεταπτολεμαϊκή (ρωμαϊκή) περίοδο (30 π.Χ. - 7ος μ.Χ. αι.). Ακόμη στηρίζονται στο γλωσσολογικό γεγονός ότι όρισμένες βασικές γλωσσικές μεταβολές της Μεσαιωνικής μαρτυρούνται από κείμενα του 6ου και έξης αιώνων και όχι κατά τους προηγθέντες τρεις αιώνες. Ός προς όρισμένες δὲ προτάσεις περαιτέρω κατηγοριοποιήσεως της Αλεξανδρινής Κοινής σε ύποπερίόδους ό Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (ΜΕΕ, σ. 89) παρατηρεί: «Αί διαιρέσεις αὗται δὲν φαίνονται αναγκαίαι ουδέ δικαιολογούνται εκ τών πραγμάτων. Ἡ κοινή -αποτελούσα ολόκληρος μεταβατικήν περίοδον από της αρχαίας εις την μεσαιωνικήν και νέαν έλληνικήν- ορθότερον είναι να εξετάζεται ως μία και αδιαίρετος».

Το ίδιο ισχύει, λιγότερο, για τις ύποπερίόδους της μεσαιωνικής 'Ελληνικής, τις όποιες άρχισαν να διακρίνουν οί μελετητές τα τελευταία χρόνια (BROWNING κ.ά). Εδώ όμως ή διάκρισι δικαιολογείται και από την μεγάλη χρονική έκτασι της περιόδου (15 η 12 αιώνες!) και από τον όγκο τών μαρτυριών και του γλωσσικού ύλικού που προσφέρεται για μελέτη.

Τέλος, τα όρια της νεότερης 'Ελληνικής έναντι της μεταβυζαντινής δὲν είναι απολύτως σαφή, το πρόβλημα δὲ γίνεται ακόμη δυσκολότερο, άν ληφθούν ύπ' όψιν οί νεοελληνικές διάλεκτοι οί όποιες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της νεότερης 'Ελληνικής και τών όποιων ή εμφάνισι χρονολογείται πολλούς αιώνες πρό των αρχών του 19ου αιώνα.

Γραφές - Αλφάβητα

Γραφές - Αλφάβητα τής Ἑλλάδος

Στην Ἑλλάδα χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς διάφορα συστήματα γραφικής παραστάσεως τής γλώσσας (αλφάβητα). Τελικά επεκράτησε ἡ χρῆσι τοῦ Φοινικικοῦ αλφαβήτου, που λόγω τῶν μετατροπῶν και τῆς προσαρμογῆς που ὑπέστη ἀπὸ τους Ἑλληνες ονομάσθηκε *ἑλληνικό*.

Τα συστήματα γραφῆς που χρησιμοποιήθηκαν στον ἑλληνικό χώρο εἶναι τα ἑξῆς:

(i) *Ἱερογλυφική γραφή* (περίπου 2000 - 1750 π.Χ.).

Πρόκειται για εικονογραφική γραφή. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως σε σφραγιδολίθους που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές τοῦ EVANS στην Κνωσό. Ἡ γραφή αὐτή δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναγνωσθῇ.

(ii) *Γραμμική γραφή Α'* (περ. 1700 - 1450 π.Χ.).

Πινακίδες τῆς γραμμικῆς Α' βρέθηκαν κυρίως στην Ἁγία Τριάδα τῆς Κρήτης. Μολονότι μοιάζει με την γραμμική Β' δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναγνωσθῇ. Αποτελεῖ πρόβλημα ἂν ἡ γραμμική Β' εἶναι ἐξελίξις τῆς Α' -γιατί σε πολλά σημεία εἶναι πολυπλοκότερη- ἢ ἂν και οἱ δύο αποτελοῦν ἐξελίξεις ἀπὸ ἓναν ἄλλο, κοινὸ τύπο γραμμικῆς γραφῆς.

(iii) *Γραμμική γραφή Β'* (περ. 1450 - 1200 π.Χ.).

Περὶ τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β' γίνεται ἐκτενὲς λόγος κατωτέρω.

(iv) *Κυπρομινωική γραφή* (περ. 1500 - 1100 π.Χ.).

Παλαιὰ εὐρήματα τῆς χαλκῆς περιόδου ἀπὸ την Ἐγκωμη τῆς Κύπρου. Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναγνωσθῇ.

(v) *Κυπριακὸ συλλαβάριο* (περ. 6ος - 4ος αἰ. π.Χ.).

Ατελὲς συλλαβογραφική γραφή με 56 συλλαβογράμματα. Μοιάζει με την γραμμική Β' στῆς ὁποίας την ἀποκρυπτογράφει βοήθησε ἀρκετά. Παραμένει ἀγνωστὴ ἡ σχέσι τῶν δύο γραφῶν. Ἐχει ἀναγνωσθῇ.

(vi) *Φοινικική γραφή* (περ. 10ος αἰ. π.Χ.).

Απὸ αὐτὴ προέκυψε τὸ ἑλληνικὸ αλφάβητο, τὸ ὁποῖο ἔχει τόσες διαφορές, βελτιώσεις και σημειακά εὐρήματα ἐναντι τοῦ παραληφθέντος φοινικικοῦ, ὥστε ονομάσθηκε *ἑλληνικὸ αλφάβητο*.

Γραμμική γραφή Β'

Μυκηναϊκή γραφή και γλώσσα

Ἡ Μυκηναϊκή Ἑλληνική ἀποτελεῖ την α' ἱστορικὴ περίοδο τῆς

έλληνικής γλώσσας. Είναι ή αρχαιότερη μορφή της. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά αρχαϊκά στοιχεία της Μυκηναϊκής διαλέκτου είναι:

- (i) 'Η διατήρησι χειλούπερωικών φθόγγων: qe = τε
- (ii) 'Η διατήρησι του F: wa-tu = (F)ἄστυ, wa-na-ka = (F)ἄναξ
- (iii) 'Η διατήρησι τής οργαν. πτώσεως -pi (-φι): te-u-ke-pi = τεύχεσφι
- (iv) 'Η διατήρησι γεν. ένικ. σε -οιο: te-o-jo = θεοῖο
- (v) 'Η διατήρησι παλαιού τύπου τοπικής (-ει) ως δοτικής: po-de = πο-δεί = ποδεί.

Το ύλικό που έχουμε από την Μυκηναϊκή 'Ελληνική είναι ένας μεγάλος αριθμός πινακίδων (περ. 3000 τεμάχια) από την Κνωσό, που χρονολογούνται μεταξύ 1450 και 1400 π.Χ. με βάσι την καταστροφή του 'Υστερομινωϊκού ανακτόρου II τής Κνωσού, 1400 πινακίδες από την Πύλο χρονολογούμενες περί το 1200 π.Χ. και άλλες νεότερες από τις Μυκήνες και την Θήβα.

Οί πινακίδες ήταν πηλίνες, αποξηραμμένες στον ήλιο, πάνω τους δε χάραζαν τα γράμματα με αιχμηρά όργανα. Διασώθηκαν λόγω τής πυρκαϊάς που έκαψε τα ανάκτορα και μαζί τις πινακίδες, οί όποιες μ' αυτόν τον τρόπο στερεοποιήθηκαν και διατηρήθηκαν.

Οί πινακίδες δέν περιλαμβάνουν φιλολογικά κείμενα, αλλά καταλόγους ονομάτων (ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια, κ.λπ.) και πραγμάτων (καταλόγους η άπλές μνείες προσωπικού, ζώνων - γεννημάτων, γεωργικής παραγωγής, γαιοκτησίας - γαιοχρησίας, φόρων - θρησκευτικών προσφορών, ύφαντών - δοχείων - επίπλων, μετάλλων - στρατιωτικού εξοπλισμού κ.λπ.).

'Η γραμμική γραφή Β' είναι *συλλαβογραφική γραφή* με όλες τις ατέλειες του συστήματος αυτού. Κάθε γράμμα (γράφημα) αντιστοιχεί σε μία συλλαβή. Περιλαμβάνει περίπου 90 συλλαβογράμματα και 260 ιδεο-γράμματα, τα όποια και διευκόλυναν την ανάγνωσι τής γραφής.

Κανόνες γραφής

I. Φωνήεντα

'Η γραμμική γραφή Β' δηλώνει με ιδιαίτερα συλλαβογράμματα τα 5 βασικά φωνήεντα: a, e, o, i και u. Δέν διακρίνει όμως μεταξύ μακρών και βραχέων φωνηέντων:

pa-te = πατήρ ko-no-so = Κνωσ(σ)ός

II. Δίφθογγοι

Δέν δηλώνεται το ύποτακτικό φωνήεν i (ι)τών διφθόγγων' δηλούται μόνον το u (υ):

01	Ⲑ	da	30	Ⲛ	ni	59	Ⲉ	ta
02	ⲐⲐ	ro	31	ⲚⲚ	sa	60	Ⲉⲓ	ra
03	ⲐⲐⲛ	pa	32	ⲚⲚⲛ	qo	61	Ⲉⲓⲛ	o
04	ⲐⲐⲛⲛ	te	33	ⲚⲚⲛⲛ	ra ₃	62	Ⲉⲓⲛⲛ	pte
05	ⲐⲐⲛⲛⲛ	to	34	ⲚⲚⲛⲛⲛ		63	Ⲉⲓⲛⲛⲛ	
06	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛ	na	35	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛ		64	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛ	
07	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛ	di	36	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛ	jo	65	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛ	ju
08	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	a	37	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ti	66	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ta ₂
09	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	se	38	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	e	67	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ki
10	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	u	39	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pi	68	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ro ₂
11	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	po	40	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	wi	69	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	tu
12	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	so	41	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	si	70	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ko
13	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	me	42	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	wo	71	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
14	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	do	43	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ai	72	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pe
15	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	mo	44	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ke	73	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	mi
16	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pa ₂	45	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	de	74	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ze
17	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	za	46	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	je	75	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	we
18	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ		47	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ		76	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ra ₂
19	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ		48	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	mwa	77	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ka
20	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	zo	49	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ		78	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	qe
21	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	qi	50	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pu	79	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	zu
22	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ		51	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	du	80	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ma
23	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	mu	52	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	no	81	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ku
24	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ne	53	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ri	82	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
25	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	a ₂	54	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	wa	83	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
26	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ru	55	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	nu	84	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
27	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	re	56	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pa ₃	85	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
28	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	i	57	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	ja	86	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	
29	ⲐⲐⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	pu ₂	58	ⲚⲚⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	su	87	Ⲉⲓⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛⲛ	

po-me = ποιμήν

e-ke = ἔχει

re-u-ko = λευκός/λευκοί

ke-ra-me-u = κεραμεύς

III. Σύμφωνα

(i) Κλειστά

ΚΛΕΙΣΤΑ

ἀηχα	ηχηρά	ἀηχα δασεᾶ	
p	b	ph	} p
t	d	th	
k	g	kh	
			t - d
			k

“Όλα τα εἶδη τῶν κλειστῶν συμφῶνων δηλώνονται στην γραφή με τα ψιλὰ p, t, k, εκτός ἀπό το d που δηλώνεται με ἰδιαίτερο συλλαβόγραμμα. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς παραστάσεως τῶν συμφῶνων δυσχεραίνει πολὺ την ἀνάγνωσι. Το συλλαβόγραμμα *pe* λ.χ. μπορεῖ να ἀναγνωσθῇ ὡς *πε*, *βε*, *φε*, ἀλλὰ καὶ ὡς *πη*, *βη*, *φη*, ἐπίσης δὲ ὡς *πει*, *βει*, *φει*, καὶ *πηι*, *βηι*, *φηι*! Παραδείγματα:

ki-to = χιτών

te-o = θεός/θεοί

te-ke = θήκη

k-ra = γέρας

di-do-si = δίδουσι

ka-ke-u = χαλκεύς

e-u-ke-to = εὐχετο

do-e-ro = δόελος (> δοῦλος)

(ii) Χειλοῦπερωικά

Οἱ χειλοῦπερωικοὶ φθόγγοι *k^w*, *g^w*, *g^wh* δηλώνονται με το συλλαβόγραμμα *q*. Ἡ δῆλωσι τῶν φθόγγων αὐτῶν ἀποτελεῖ σημαντικὸ ἀρχαῖσμός τῆς γραμμικῆς γραφῆς B’:

qe = τε

qe-ro-me-no = τελόμενος / πελόμενος

qo-u-qo-ta = βουβότας

e-qe-ta = ἐπέτας

(iii) Ὑγρά

Τα ὑγρά l, r δηλώνονται με το συλλαβόγραμμα r:

me-ri = μέλι

re-qo-me-no = λειπόμενοι (< *leik^womenoi)

(iv) Διπλά σύμφωνα

Τα διπλά σύμφωνα δὲν δηλώνονται:

a-ke-ro = ἄγγελος / ἄγγελοι

IV. Συμφωνικά συμπλέγματα

(i) Κλειστό *σῶμφ.* + *σῶμφ.*

Προς δήλωσι τοῦ φωνήεντος τοῦ α' συμφώνου χρησιμοποιείται ἡ ποιότητα τοῦ φωνήεντος τοῦ β' συμφώνου:

ku-gu-so = χρυσός du-ro-to-mo = δρυτόμος/-δι

ti-gi-ro = τρί-πος α-κο-ρο = ἀγρός

(ii) Ὑγρά / ἔρρινα / *s* + *σῶμφ.*

Ὑγρά, ἔρρινα καὶ *s* που βρίσκονται πρὸ ἄλλου συμφώνου παραλείπονται στὴν γραφή:

pa-ta = πάντα e-ko-si = ἔχονσι ka-ko = χαλκός

a-pi = ἀμφί pe-ma = σπέρμα

(iii) Ληκτικά σύμφωνα

Τα ληκτικά σύμφωνα δὲν δηλώνονται στὴν γραφή:

pa-te = πατήρ e-ra₂-wo = ἔλαιον

Βάσει τῶν ἀνωτέρω κανόνων ὀρθογραφίας τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β' ὁ α' στίχος τῆς περιφημῆς «ἐπιγραφῆς τῶν τριπόδων» θα διαβασθῇ ὡς ἑξῆς:

ti-gi-ro-de

ai-ke-u

ke-re-si-jo

we-ke



(i) τρίποδε

«aikeu»

κρησιοΦεργῆς

(ii) τρίποδε

Αἰγεὺς

Κρήσιος Φέχει

(iii) τρίποδε

Αἰγεὺς

Κρήσιος Φέργε(ι)

Ἡ ἀτελὴς συλλαβογραφικὴ γραφή ἐπιτρέπει τρεῖς τουλάχιστον ἀναγνώσεις - ἐρμηνείες: (i) «δύο τρίποδες [δυϊκὸς ἀριθμὸς] κρητικῆς κατασκευῆς τοῦ τύπου «aikeu» (πιθανῶς αἰγόμορφοι)» (ii) «δύο τρίποδες ὁ Αἰγεὺς ὁ Κρητικὸς φέρει» (Φέχει = φέρει, πβ. παμφ. *Feχέτω*, σανσκρ. *vahati*, λατ. *veho*) (iii) «δύο τρίποδες ὁ Αἰγεὺς ὁ Κρητικὸς «ποιεῖ» ἢ «ἐποίει» (Φέργει/Φέργε)».

Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο

Χρόνος εἰσαγωγῆς

Ὡς «terminus ante quem» γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβή-

του στην 'Ελλάδα λογίζεται ό 8ος αι. 'Υπολογίζεται δέ ότι θα εισήχθη έναν η δύο αιώνες πριν, ήτοι τον 9ο η 10ο αι., ενώ υπάρχουν κι ερευνητές που ανάγουν την εισαγωγή του φοινικικού αλφαβήτου ως τον 11ο αι. (πβ. NAVEH: *Some semitic epigraphical considerations on the antiquity of the Greek alphabet*. AJA 77, 1973, 1-8).

'Η πρό του 8ου αι. χρονολόγησι τής εισαγωγής του αλφαβήτου βασίζεται στα εξής επιχειρήματα:

(i) 'Ηδη στα τέλη του 8ου αι. (επιγραφή του Διπύλου) το αλφάβητο εμφανίζεται ανεπτυγμένο, πράγμα που σημαίνει ότι χρησιμοποιήθηκε πολύ πριν.

(ii) Τον 8ο αι. οί Χαλκιδείς μεταφέρουν στην Ν. Ιταλία ανεπτυγμένο τύπο αλφαβήτου (το Δυτικό αλφάβητο), που κατά την κρατούσα άποψι εξελίχθηκε στο γνωστό λατινικό αλφάβητο.

(iii) Το αλφάβητο πρέπει να εισήχθη στην περίοδο ακμής των σχέσεων Φοινίκων και 'Ελλήνων, δηλ. μεταξύ 12ου και 9ου αι.

(iv) Τα γράμματα του πρώιμου έλληνικού αλφαβήτου μοιάζουν με τα αντίστοιχα φοινικικά τής περιόδου 11ου - 9ου αι. και όχι με τα γράμματα νεότερων επιγραφών (του 8ου δηλ. αιώνα).

(v) 'Η διατήρησι των μακροτάτων 'Ομηρικών επών με τις χιλιάδες των στίχων προϋποθέτει επίσης, για όρισμένους ερευνητές, καταγραφή των επών νωρίς κατά τον χρόνο τής συνθέσεώς τους.

(vi) 'Ηδη από του 8ου αι. (776 π.Χ.) αρχίζει, σύμφωνα με αρχαίες μαρτυρίες, ή καταγραφή των ονομάτων των νικητών των Ολυμπιακών αγώνων.

(vii) Το ότι δέν έχουν διασωθή επιγραφές νωρίτερα από τον 8ο αι. (το χάσμα μεταξύ 1200 - 720) οφείλεται πιθανώς: (α) στο ότι δέν βρέθηκαν ακόμη επιγραφές από την περίοδο αυτή η (β) στο είδος του ύλικού που ήταν γραμμένες οί επιγραφές αυτές (ξύλο, δέρμα, πάπυρος, φύλλα) που οί κλιματολογικές συνθήκες τής χώρας μας δέν επέτρεψαν να διατηρηθί.

Δομή του έλληνικού αλφαβήτου

Το παραληφθέν φοινικικό αλφάβητο (αρχαίο βορειοσημιτικό αλφάβητο τής περιόδου μετά τον 13ο αι.) ήταν συμφωνογραφικό και «οίονει συλλαβογραφικό», αποτελούμενο από 21 συλλαβογράμματα. Π.χ. τ (taw) = t, ta, te, to, ti.

Το αλφάβητο αυτό, επειδή δέν δήλωνε τα φωνήεντα, θα δημιουργούσε στην 'Ελληνική μεγάλες δυσχέρειες, αφού στην γλώσσα αυτή (και στις άλλες ΙΕ γλώσσες) ό μικρότερος φωνολογικός συνδυασμός (ή συλλαβή) έχει ως βάση το φωνήεν.

'Ετσι οί "Έλληνες τροποποίησαν, συμπλήρωσαν και, κυρίως, μετέτρεψαν το φοινικικό αλφάβητο σε *φωνολογικό*, πράγμα που αποτελεί και την

πιό σημαντική καινοτομία σε παγκόσμια κλίμακα. Στην πραγματικότητα το σύστημα αυτό καθιερώνει μια αναλογία 1:1 μεταξύ φθόγγων και γραμμάτων με αποτέλεσμα να αποφεύγονται η περιορίζονται οι ασάφειες. Ενώ δηλ. στο φοινικικό αλφάβητο ή γραφή π.χ. λ.γ.ζ.ς μπορούσε να παριστάνη ποικίλους τύπους (λόγοις, λέγεις, λέγεις, λέγεις, λήγης, λήγης, λήγης), στο φωνολογικό αλφάβητο που επινόησαν οι Έλληνες κάθε γράμμα παρίστανε έναν και μόνο φθόγγο, φωνήεν η σύμφωνο.

Από τα ακολουθούντα δύο παραδείγματα γραφής των λέξεων *φιλόλογος* και *άνθρωπος* με το σύστημα του ελληνικού (φωνολογικού), φοινικικού (συμφωνο-συλλαβογραφικού), μυκηναϊκού (συλλαβογραφικού) και κλασσικού Κυπριακού (συλλαβογραφικού) αλφαβήτου φαίνονται καθαρά τα πλεονεκτήματά του φωνολογικού αλφαβήτου:

	<i>φιλόλογος</i> /philólogos /	<i>άνθρωπος</i> /ánthrōpos /
1) Συλλαβογραφικό (Γραμμική Β')	: pi-to-ro-ko	a-to-ro-qo
2) Συλλαβογραφικό (Κύπριακή)	: pi-lo-lo-ko-se	a-to-ro-po-se
3) Συμφωνοσυλλαβογραφικό (Φοινικική)	: *φ.λ.λ.γ.ς	*?ν.θ.ρ.π.ς
4) Αλφαβητικό (Έλληνική)	: <i>φιλόλογος</i>	<i>άνθρωπος</i>

Εξέλξει του ελληνικού αλφαβήτου

Το αλφάβητο, όπως παρελήφθη από τους Φοίνικες, είχε αρχικώς 21 γράμματα. Έλειπαν τα Ξ, Φ, Χ, Ψ, Ω, αλλ' υπήρχαν επί πλέον τα F (δίγαμμα) και Q (κόππα).

Τα είδη αλφαβήτου που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελλάδα ήταν κυρίως τα εξής:

(i) ΑΤΤΙΚΟ (ΑΤΤΙΚΟ-ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ)

- α) Προ-σολώνειο (8ος αι. - 600 π.Χ.)
- β) Σολώνειο (600 - 450 π.Χ.)
- γ) Περικλέους (450 - 404/3 π.Χ.)
- δ) Ευκλείδειο (403 π.Χ. - σήμερα).

Το Προ-σολώνειο, το Σολώνειο και το αλφάβητο του Περικλέους ήδη από τους αρχαίους ονομάζονταν «*ἀρχαῖα (ἀττικά) γράμματα*».

Το Ευκλείδειο η μετευκλείδειο αλφάβητο εισήχθη ως καινοτομία στην Αθήνα το 403 επί άρχοντος ΕΥΚΛΕΙΔΟΥ μετά πρότασι του ρήτορος και πολιτικού ΑΡΧΙΝΟΥ.

(ii) ΙΩΝΙΚΟ

(iii) ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ

(iv) ΔΥΤΙΚΟ η ΧΑΛΚΙΔΙΚΟ

Προέλευσι τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου

Την προέλευσι τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου ἀπὸ το φοινικικὸ μαρτυροῦν:

(i) Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων

Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου εἶναι παρόμοια, ἐξελιγμένη μορφή τῶν γραμμάτων τοῦ φοινικικοῦ αλφαβήτου.

(ii) Ἡ τάξι τῶν γραμμάτων

Ἡ τάξι τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου, που γνωρίζουμε ἀπὸ τις μαρτυρίες τῶν Σχολιαστῶν, τῶν Γραμματικῶν ὡς και ἀπὸ την χρῆσι τῶν γραμμάτων ὡς ἀριθμῶν, εἶναι ἴδια με τοῦ φοινικικοῦ αλφαβήτου.

(iii) Τα ονόματα τῶν γραμμάτων

Τα ονόματα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ετυμολογοῦνται ἀπὸ την Φοινικική: aleph - ἄλφα («βούς»), beth - βήτα («οικία»), gimel - γάμμα («καμήλα») κ.λπ., ἐνῶ δὲν ετυμολογοῦνται ἀπὸ την Ἑλληνική οὔτε ἀπὸ την ΙΕ γενικότερα. Ἐπίσης στην Ἑλληνική δὲν κλίνονται.

Ὅλα τα γράμματα ἀρχικῶς δὲν εἶχαν τις γνωστὲς σημερινὲς ονομασίες. Ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τον ΑΘΗΝΑΙΟ π.χ. το ξ, που ἀργότερα ονομάζεται ξ-ψιλόν, στην ἀρχή ονομαζόταν εἶ, το δμ-ικρόν οὐ, το ὤ-ψιλόν οὐ και το ὠ-μέγα ὠ.

Τα γράμματα μί, νί και ξί, φί, χί, ψί ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους γραμματικούς γράφονταν ἀντιστοιχῶς ὡς μῦ, νῦ και ξεῖ, φεῖ, χεῖ και ψεῖ.

(iv) Ἡ κατεύθυνσι τῆς γραφῆς

Οἱ Ἕλληνες ἀρχικῶς ἔγραφαν «ἐπὶ τὰ λαιά», δηλ. ἐκ δεξιῶν πρὸς τα ἀριστερά, ὅπως οἱ Φοινίκες. Ἀργότερα χρησιμοποιήθηκε ὁ τύπος τῆς «βουστροφηδόν» γραφῆς (ἄρχιζε πρὸς τα ἀριστερά και συνεχιζόταν στον ἐπόμενο στίχο με φορὰ πρὸς τα δεξιὰ) και τέλος ἡ «ἐς εὐθύ» γραφή, δηλ. ἡ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τα δεξιὰ κατεύθυνσι τῆς γραφῆς (στην Αθήνα ἀπὸ το 550 π.Χ.).

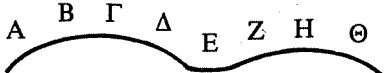
Ἄλλες γραφεῖς εἶναι:

α) ἡ «στοιχηδόν» Α Β Γ Δ
 Ε Ζ Η Θ

β) ἡ «κιονηδόν»: Α
 Β
 Γ

γ) ἡ «σπειρηδόν»:

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ



Elis	Achaia and colonies	Aitolia, Epeiros	Ithake, Kephallenia	Euboia W. colonies	Syracuse and colonies	Megara Hyblaea, Selinous	Naxos, Amorgos	Paros, Thasos	Delos, Keos, Syrus	Crete	Thera, Kyrene	Melos, Sikinos, Anaphe	Ionic Dodekapolis and colonies	Rhodes, Gela, Akragaz	Knidos	Aiolis
A	AA	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
B	B			B	B	W	C	C	C	B, P	B	W	B	B		
C	IC	C	C	IC	AC	C	AC	AC	AC	AC	AC	AC	AC	AC	AC	AC
D	D	D, A	D	AD	D	D, A	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
E	E	E, B	E	E	E	E	E	E	HE	E	E	E	E	E	E	E
F	FF	TF	F	F	FC	FF	F	F	—	F, X	—	—	—	—	—	F
I	I	I		I				I		I			I	I		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Θ	H	H	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ
⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕
I	S	ΣΣ	ΣΣ	I	I	I	I	I	I	S	S	S	I	I	I	I
K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Λ	Γ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ
Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ
Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν
X	X	X	ΥΜ	⊕	Ξ?	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ
O	O	O	O	O	O	O	O	Ω	O	O	O	O	O	O	O	O
Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ
—	M	M	M	M	—	—	—	—	—	M	M	M	—	—	—	—
Φ	Φ		Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ
PR	PR	PR	PR	PR	PR	PR	P	PR	P	P	PR	P	P, D	P	P	P
S	—	—	—	S	Σ	Σ	S	Σ	Σ	—	—	—	ΣΣ	ΣΣ	ΣΣ	ΣΣ
T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T
Υ	V	V	ΥV	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	V	V	Υ	Υ	V
Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ?	ΓB	ΓH	Φ	Φ	Φ	Φ
Υ↓	Υ↓	Υ↓	Υ	Υ↓	X, Υ	X	X	X	X	S?	KB	KH	X	Υ↓	X	X
ΦS	*?			ΦS	Υ	Υ	ΓS			ΓM	ΓM	ΓM	Υ↓			Υ
—	—	—	—	—	—	—		O	Ω	—	—?	O	Ω	—	O	—?
∴	·	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	I, X	I		∴		∴	∴

(ν) Ἡ παράδοσι περὶ «φοινικίων» γραμμάτων

Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (5,58) αναφέρει: «Οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμμενοι... ἄλλα τε πολλὰ... ἐσήγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἑλληνας καὶ δὴ καὶ γράμματα, οὐκ ἔοντα πρὶν Ἑλλήσι ὥς ἐμοὶ δοκεῖν, πρῶτα μὲν τοῖσι καὶ ἅπαντες χρέωνται Φοίνικες· μετὰ δὲ χρόνου προβαίνοντος ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων. Περιοίκεόν δὲ σφεας τὰ πολλὰ τῶν χώρων. τοῦτον τὸν χρόνον Ἑλλήνων Ἴωνες· οἱ παραλαβόντες διδαχὴν παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντές σφεων ὀλίγα ἐχρέωντο, χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικῆα κεκληῖσθαι... Εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς Καδμήϊα γράμματα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἰσμηνίου ἐν Θήβῃσι τῇσι Βοιωτῶν ἐπὶ τρίποσι τρισὶ ἐγκεκολλημένα, τὰ πολλὰ ὅμοια ἔοντα τοῖσι Ἰωνικοῖσι».

Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ λοιπὸν διασφάζει στο χωρίο αὐτὸ την προφορικὴν παράδοσι περὶ τῆς φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου («φοινικῆα γράμματα») καὶ περὶ τῆς εισαγωγῆς τους ἀπὸ τον Κάδμο («Καδμήϊα γράμματα»). Ἡ συνήθης ὁμως ἐρμηνεῖα πού διδεται ἰδιαιτέρως στα «Καδμήϊα γράμματα» τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται για τα παλαιὰ φοινικικὰ γράμματα, ἀλλὰ ὅτι ὁ ἱστορικός θα εἶδε στην Θῆβα καμμιά νεότερη παραλλαγή τοῦ βοιωτικοῦ αλφαβήτου.

Αντιθέτως, ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τον ΜΑΡΙΝΑΤΟ («Καδμήϊα γράμματα» ΕΕΦΣΠΙΑ 6, 1955-6, 531-41) ὅτι το φοινικικὸ αλφάβητο εἰσήχθη στην Θῆβα ἤδη σε χρόνους μυκηναϊκοὺς ἐπὶ Κάδμου (> «Καδμήϊα γράμματα»), ὅπως αναφέρει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ κι ὅπως δείχνουν κι ἄλλες ἀρχαῖες μαρτυρίες («Κάδμου τύποι», «Κάδμου γράμματα») καὶ ἡ ονομασία «πελασγικὴ γραφή/πελασγικά» (Διόδωρος ὁ Σικελιώτης). Εἰδικότερα, κατὰ τον ΜΑΡΙΝΑΤΟ, οἱ Β. Ἀχαιοὶ (Θεσσαλοὶ - Βοιωτοὶ) χρησιμοποίησαν δύο αλφάβητα: (1) το φοινικικὸ - ἑλληνικὸ, στο ὁποῖο θα ἔγραφαν μακρότερα κείμενα, που δὲν ἔχουν ἀκόμη εὑρεθῇ καὶ (2) την γραμμικὴν γραφὴ Β', ἀτελὲς συλλαβογραφικὸ αλφάβητο, που θα χρησιμοποίησαν σε ἀπλοῦστερες καταγραφές. Οἱ Ν. Ἀχαιοὶ (Μυκηναῖοι) χρησιμοποίησαν μόνο την Γραμμικὴν γραφὴ Β', που αντικαταστάθηκε νωρὶς λόγω τῶν ἀτελειῶν της καὶ ξεχάστηκε συγχρόνως ἢ ὑπαρξί της ἀπὸ την ἀρχαία παράδοσι. Ἡ ἀποψὶ τοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ ἀποτελεῖ τολμηρὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπόθεσι που μπορεῖ να επαληθευθῇ ἢ καὶ να διαψευσθῇ ἀπὸ νεότερα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα.